

УДК 94(477)''179/1917'' + 394

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/93-1-2>

Антон ГАУК,

orcid.org/0009-0003-7745-9557

кандидат історичних наук,

докторант

*Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
(Київ, Україна) anthauk@gmail.com*

САКРАЛІЗАЦІЯ МОНАРХА НА СТОРІНКАХ ЄПАРХІАЛЬНОЇ ПРЕСИ: ДИСКУРСИВНІ СТРАТЕГІЇ ЛЕГІТИМАЦІЇ ВЛАДИ У РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ ПОЧАТКУ ХХ СТ.

У статті проаналізовано дискурсивні механізми легітимації імператорської влади, представлені на сторінках «Київських єпархіальних відомостей» початку ХХ ст. На основі конкретних матеріалів «Неофіційної частини» видання простежено, яким чином церковна періодика конструювала семантичний образ монарха як сакрального та морального авторитета. Особливу увагу приділено риторичним моделям вибудовування лояльності: через акцент на богоустановленості царської влади, наголошення на її моральній неперевершеності, представлення монархії «хаосу» революційної доби та моральній деградації суспільства.

Методологічною основою дослідження став дискурс-аналіз, що дозволив виявити приховані ідеологічні меседжі та семантичні маркери, які використовувались для зміцнення імперського світогляду у релігійному середовищі Київської єпархії.

Матеріали газетних публікацій демонструють системний характер монархічної легітимації: публікації про православні свята, звернення ієрархів, описи благодійної діяльності імператорської родини, статті про шкоду «смути і безладдя» колективно формували уявлення про царя як гаранта суспільного порядку та стабільності. Особливо виразно цей дискурс активізується у роки Першої російської революції 1905–1907 рр., коли видання свідомо зосереджується на репрезентації монарха як «батька народу», а моральну непокору – інтерпретує як загрозу космічному та духовному порядку.

Аналіз показує, що єпархіальна преса виконувала функцію не лише релігійно-просвітницького, але й політичного інструмента, котрий активно працював на зміцнення імперської ідеології. Застосовуючи релігійну лексику, моральні наративи та традиційні уявлення про соціальну ієрархію, «Київські єпархіальні відомості» відтворювали стабілізуючий образ монархії, адаптований до викликів епохи та спрямований на зменшення напруження в умовах політичної кризи.

Ключові слова: монархія, легітимація влади, сакралізація, церковна преса, Київські єпархіальні відомості, імперська ідеологія.

Anton HAUK,

orcid.org/0009-0003-7745-9557

Candidate of Historical Sciences,

Doctoral Researcher

Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University.

(Kyiv, Ukraine) anthauk@gmail.com

SACRALIZATION OF THE MONARCH IN DIOCESAN PERIODICALS: DISCURSIVE STRATEGIES OF POWER LEGITIMATION IN THE RUSSIAN EMPIRE OF THE EARLY 20TH CENTURY

The article examines discursive mechanisms of imperial power legitimation as represented in the Kyiv Diocesan Gazette at the beginning of the 20th century. Based on specific examples from the «Unofficial Section», the study traces how ecclesiastical periodicals constructed a semantic image of the monarch as a sacred and moral authority. Special attention is devoted to rhetorical models of cultivating loyalty: the emphasis on the divine origin of tsarist power, its moral superiority, and the contrast between the monarchy and the «chaos» of the revolutionary period or the perceived moral degradation of society.

The methodological basis of the study is discourse analysis, which allowed us to identify hidden ideological messages and semantic markers used to strengthen the imperial worldview within the religious environment of the Kyiv diocese.

Newspaper materials demonstrate a systematic approach to monarchical legitimation: publications on religious holidays, episcopal appeals, descriptions of the imperial family's charitable activities, and articles criticizing «disorder and unrest» collectively shaped the portrayal of the tsar as the guarantor of social order and stability. This discourse

intensified during the 1905–1907 Revolution, when the periodical deliberately presented the emperor as the «father of the people», while framing moral disobedience as a threat to cosmic and spiritual order.

The analysis shows that diocesan press functioned not only as a religious-educational medium but also as a political tool actively reinforcing imperial ideology. Through religious vocabulary, moral narratives, and traditional views of social hierarchy, the Kyiv Diocesan Gazette reproduced a stabilizing image of the monarchy, adapted to the challenges of the era and aimed at mitigating tensions during the political crisis.

Key words: *monarchy, legitimization of power, sacralization, ecclesiastical press, Kyiv Diocesan Gazette, imperial ideology.*

Постановка проблеми. На початку ХХ ст. питання легітимації імператорської влади набуло особливої ваги. Трансформації соціального життя, інтенсифікація суспільної мобілізації, поширення революційних настроїв та криза монархічної моделі управління створили ситуацію, у якій державі було необхідно активізувати інструменти впливу на масову свідомість. Одним із таких інструментів залишалася єпархіальна преса – сегмент церковних періодичних видань, який традиційно виконував функцію морального та духовного регулятора.

«Київські єпархіальні відомості», будучи офіційним органом місцевої церковної адміністрації, виступали важливим майданчиком для поширення як релігійної, так і імперської риторики. У їхніх матеріалах простежується цілеспрямоване формування образу монарха як сакральної фігури, що уособлює порядок, моральність і стабільність.

Аналіз досліджень. Питання легітимації монархічної влади у церковній пресі привертало увагу дослідників у контексті ширших студій імперської ідеології, релігійної комунікації та політичної культури Російської імперії. Науковий аналіз видання, хоч і зі значними ідеологічними упередженнями, за радянського періоду історіографії, завдячує роботам Є. Грекулова (Грекулов, 1931: 210) та П. Венедиктова (Венедиктов, 1930: 119). З-поміж сучасних українських дослідників варто виділити ґрунтовні роботи В. І. Денисенка (Денисенко, 2004: 145) та О. А. Чиркової (Чиркова, 1998).

У більш широкому контексті регіонального життя єпархії видання досліджували В. В. Саранча (Саранча, 2010: 223–239), А. В. Кізлова (Кізлова, 2022: 114–124), Н. О. Гончарова (Гончарова, 2017: 26–33), І. Л. Мілясевич (Мілясевич, 2015: 215–217). Водночас локальні періодичні джерела, зокрема матеріали «Київських єпархіальних відомостей», залишаються недостатньо інтегрованими у сучасний науковий обіг. Це обумовлює потребу в окремому аналізі риторичних механізмів, застосованих на їхніх сторінках у кризовий період.

Мета статті. Стаття ставить за мету виявити дискурсивні стратегії легітимації влади та сакралізації образу монарха на сторінках «Київських

єпархіальних відомостей» початку ХХ ст., проаналізувавши їх у контексті політичних викликів Першої російської революції.

Виклад основного матеріалу. Уже в середині 1850-х рр. херсонський архієпископ Інокентій висловив ідею започаткувати окреме єпархіальне періодичне видання, подібне до «Губернських ведомостей». Втілення цього задуму, однак, відбулося лише за його наступника – архієпископа Димітрія (Муратова), за ініціативи якого у 1860 р. з'явилися «Херсонські єпархіальні відомості». Уже впродовж наступних років до них долучилися інші українські єпархії: у 1861 р. почали виходити «Київські» та «Чернігівські», у 1862 р. – «Подільські», а 1863 р. – «Полтавські єпархіальні відомості». Друга половина 1860-х рр. стала часом активного розширення єпархіальної видавничої мережі: саме тоді розпочалося видання «Волинських», «Харківських» (1867) та «Таврійських єпархіальних відомостей» (1869). Завершила формування цієї системи Катеринославська єпархія, що розпочала публікацію власного органу в 1872 р. (Саранча, 2010: 224).

Структурно «Єпархіальні відомості» традиційно поділялися на дві частини – офіційну і неофіційну. Офіційний розділ містив тексти найвищих державних актів, розпорядження щодо діяльності духовного відомства, постанови Святійшого Синоду, інструкції та накази єпархіального управління, а також інформацію про кадрові зміни.

Неофіційна частина мала інше призначення: у ній вміщували проповідницькі тексти, катехитичні пояснення, твори святих отців, описи локальних церковних старожитностей, історії парафій, приклади благочестя та інші матеріали, покликані виконувати просвітницьку та морально-повчальну функцію. Саме неофіційна частина становить для нас предмет найбільшої цікавості з огляду на те, що саме в ній реалізувалися стратегії соціальної інженерії режиму.

Видання упродовж свого функціонування не залишалася статичним: його структура, змістові акценти та редакційна політика постійно трансформувалися відповідно до суспільних потреб, церковних завдань і, значною мірою, поглядів конкретних редакторів. Найдинамічніші зміни

спостерігалися саме в неофіційній частині журналу, яка була значно гнучкішою за змістом і мала, зокрема, ширший простір для інтерпретацій, авторських ініціатив та варіативності тематики.

У межах цього розділу традиційно формувалися два змістові напрями. Перший був спрямований на історичне осмислення минулого єпархії. Другий блок матеріалів стосувався сучасного церковного життя та містив описи повсякдення духовенства, актуальні проблеми парафій, огляди поточної релігійної практики й ширші замітки про стан і виклики, що стояли перед київським, а подекуди й загальноімперським, духовенством (Денисенко, 2006: 24).

Уже на початку XX ст. єпархіальні відомості становили важливу складову офіційної преси Російської імперії, виконуючи функцію одночасно церковного інформаційного ресурсу й інструмента локальної державної пропаганди. У цьому контексті їхня головна функція – легітимізація царської влади, формування «правильного» ставлення до самодержця та підтримка імперського порядку – набувала особливої ваги.

Єпархіальні видання були значно ближчими до реальної соціальної тканини провінційного життя, ніж загальноімперські газети. Це забезпечувало ефективність їхнього впливу, адже вони зверталися до аудиторії, для якої Церква залишалася головним моральним авторитетом. Для забезпечення цього на шпальтах видання велася системна боротьба з сектанством та іншими конфесіями. Так, матеріал, присвячений місіонерській діяльності, фіксує відкритий конфлікт із представниками секти «малюванців». Їхня позиція, на думку видання, була радикально антисистемною: відмова від визнання світської влади, закону та Царя та проголошення «свого царя» («Київські єпархіальні відомості». Неофіційна частина, 1901, № 1: 16). Ця ідеологія прирівнювалася до підризу «основ громадянського порядку». Вартим уваги є й те, що боротьбі з «розкольниками та сектантами» приділяли значну частину уваги не тільки Київські, але й Катеринославські та Таврійські єпархіальні відомості (Авдєєва, 2016: 13; Стромлюк, 2024: 298).

Істотним маркером політичних змін став Указ 17 квітня 1905 р. про віротерпимість. Архіпастир визнав, що держава «зняла охорону й опіку закону з православної віри» («Київські єпархіальні відомості». Неофіційна частина, 1905, № 36: 897). Це створило нові умови для РПЦ, змушуючи її покладатися на внутрішню силу Православ'я замість адміністративного примусу, оскільки відтепер «Пастирям нашої св. Церкви» надавалися «нові

умови діяльності, без опіки й допомоги зовнішнього закону».

Втім, трактувати таку позицію, ймовірно, варто здебільшого як спробу інтерпретувати значний для церковної влади удар у позитивному ключі, а послабшення монархічних позицій – як жест доброї волі особисто царя.

Внутрішня ж дискусія у Церкві відображала консервативні настрої щодо реформування. Ідея запровадження виборного начала для парафіяльних пастирів як засобу подолання «сну егоїзму та матеріалістичної закостенілості» була рішуче відкинута. Аргументація ґрунтувалася переважно на тезі про «недорозвиненість» російського народу, що не готовий до виборного права та чий «темні інстинкти» можуть «придушити і в пастирі добрі прагнення» («Київські єпархіальні відомості». Неофіційна частина, 1905, № 23: 575).

Багато номерів містили офіційні роз'яснення урядових заходів, передруки документів Синоду, тексти імператорських маніфестів і циркулярів Міністерства внутрішніх справ. У цих матеріалах цар систематично поставав джерелом мудрості, гарантом законності та захисником «істинної православної віри» – риси, що мали утверджувати його сакральний статус.

На сторінках видання нерідко містились матеріали про діяльність просвітницьких товариств та братств (Марчук, 2019: 104), у яких тісний зв'язок між Церквою та державою підтверджувався на рівні інституційної підтримки. Прикладом є «Царська милість» – надання Київському Товариству поширення релігійно-моральної освіти субсидії в розмірі 30 000 грн на будівництво просвітницького дому. Цей акт був інтерпретований як «високомилостиве уваги Государя Імператора» до «просвіти російського народу... в дусі Православної Церкви» («Київські єпархіальні відомості». Неофіційна частина, 1903, № 6: 224–225). Практика виділення коштів церковним установам була широко розповсюджена й серед дворянства різних українських губерній, подяки якому також публікувалися на сторінках газети (Гончарова, 2017: 29).

У некрологах царських родичів, описах ювілейних церемоній, репортажах з імператорських благодійних акцій підкреслювалися християнські чесноти імператорської родини. Зокрема, збори вищезгаданого товариства супроводжувалися молебнами з проголошенням багатоліття «Царствующому Дому» та вічної пам'яті покійним імператорам, підтверджуючи політичну лояльність («Київські єпархіальні відомості». Неофіційна частина, 1901, № 4: 193; «Київські єпархіальні відомості». Неофіційна частина, 1903, № 6: 233).

Матеріал фіксує регулярну практику церковних молебнів за «обернення заблудлих», поєднану з традиційним виконанням многоліть царям, ієрархам і благодійникам братства («Київські єпархіальні відомості». Неофіційна частина, 1903, № 6: 233). Цей мотив християнської лагідності був важливим, бо підкреслював царя як джерело милості, що легітимізувало його авторитет «не страхом, а любов'ю».

На сторінках видання нерідко рекламувались і супутні матеріали, що синергічно доповнювали ідеологічні засади царату, переважно історичної спрямованості. Як то щодо ілюстрованого біографічного видання, що звеличує «царя-миротворця» Олександра III. Характерно, що, як матеріал із героїзації персоналій минулого, видання було рекомендоване у якості патріотичного посібника з читання в народних школах («Київські єпархіальні відомості». Неофіційна частина, 1905, № 13: 323). Принагідно зазначити, що на сторінках фігурували регулярні матеріали щодо приходських шкіл, ремісничих шкіл для хлопчиків, єпархіальних жіночих училищ тощо (Чучалін, 2023: 38). Таким чином забезпечувалось функціонування комплексної системи індоктринації дітей та юнацтва.

В умовах Російсько-японської війни (1904–1905 рр.) Церква активно працювала над сакралізацією військового обов'язку та мобілізацією патріотичних почуттів. Призвані запасні чини називалися «Христолюбні воїни» і їм приписувався «Великий і священний обов'язок» – захист «святої віри, священної Особи... Государя, а також... вітчизни» («Київські єпархіальні відомості». Неофіційна частина, 1905, № 1–2: 36). Війна проти Японії подавалася як «свята справа» та «захист» від «зухвалого ворога» («Київські єпархіальні відомості». Неофіційна частина, 1905, № 1–2: 36; «Київські єпархіальні відомості». Неофіційна частина, 1905, № 15: 321).

Публікації засуджували грабежі та буйства деяких запасних, називаючи це «тяжкий гріх і перед Богом, і перед християнською совістю, і перед Царським законом» («Київські єпархіальні відомості». Неофіційна частина, 1905, № 15: 321). Основною причиною деморалізації називалися алкоголізм і «злі підбурювачі», що згодом було риторично повторено вже в період Першої світової війни (Стромилук, 2024: 299–301). Пропонувалася християнська модель підготовки до війни – через молитву, сповідь і причастя, що гарантувало Боже благословення («Київські єпархіальні відомості». Неофіційна частина, 1905, № 1–2: 37). Це узгоджувалося з ширшим імперським дискурсом, спрямованим на створення образу ворога, який нібито підриває «вірність царю».

Подальші революційні події, особливо в українських губерніях, мали здебільшого виразно антимонархічний характер – що вимагало посиленої пропагандистської реакції. Тому в єпархіальних відомостях активно публікувалися звернення єпископів про неприпустимість опору владі. На хвилі революційних подій 1905 р. Церква взяла на себе функцію ідеологічної контрагітації. Друкувались «Милостиві слова» Царя, як то звернення Миколи II до робітників після «Кривавої неділі», що стало певною керівною директивою. Цар засудив страйки як «бунт проти Мене і Мого Уряду», інспірований «зрадниками і ворогами нашої Батьківщини», і чітко встановив межу: вимоги про покращення життя слід подавати «законними шляхами для з'ясування назрілих їхніх потреб», а не «бунтівним натовпом» («Київські єпархіальні відомості». Неофіційна частина, 1905, № 8–9: 217). Це узгоджувалось із більш загальною політикою самодержавства, в котрій церква взяла на себе роль своєрідного соціального миротворця (Денисенко, 2004: 18).

У матеріалі ж про забастовки соціально-економічні вимоги робітників, зокрема щодо підвищення плати, скорочення робочого дня, були релігійно дезавуовані. Ці вимоги трактувалися як прояв «сріблολюбства» і «догодження плоті», апелюючи до Апостола Павла: «Бо корінь усього лихого – то сріблολюбство» («Київські єпархіальні відомості». Неофіційна частина, 1905, № 29: 721). Священник закликав покладатися на Боже Провидіння: «не журіться ж про завтрашній день» та приймати важку працю як «долю всіх людей» і християнський хрест, що є майже класичним прикладом духовної нейтралізації соціального протесту.

Єпархіальні видання активно відтворювали образ царя як «батька», «пастиря», «охоронця», що був покликаний зберегти імперію від «зла», «безбожності», «смуťянов» («Київські єпархіальні відомості». Неофіційна частина, 1905, № 1–2: 32–33). Риторика політичної боротьби перекладалася на мову християнської космології, в якій революція ототожнювалася із «спокусою» та «відступництвом», страйки з «душевним розладом» чи «сріблολюбством», а ліберальні вимоги сприймалися як «лукавство світу цього». Ці метафори дозволяли звести складні соціальні конфлікти до моральних категорій, де цар завжди опинявся на боці «добра».

Водночас, кліру було рекомендовано «не втручатися безпосередньо в боротьбу політичних партій» («Київські єпархіальні відомості». Неофіційна частина, 1905, № 52: 1243), що свідчить

про спробу уникнути прямої політичної ангажованості в умовах багатопартійності, що зароджувалася, зберігаючи при цьому вірність монархічній ідеології.

Єпархіальні видання виконували не лише інформаційну, а й глибоку соціально-політичну функцію. Їх можна розглядати як механізм «символічного управління», у якому: Церква ставала провідником імперського світогляду на місцях, а лояльність до трону тлумачилася як елемент православної ідентичності. Соціальні конфлікти перекодовувалися у морально-релігійні сюжети, що відводило погляд від матеріальних причин невдоволення. Місцеві ж священники перетворювалися по суті на агентів державної пропаганди, оскільки більшість текстів з відомостей вони використовували в недільних проповідях.

Це відповідало ширшій імперській стратегії, спрямованій на збереження монархічного авторитету шляхом зміцнення його моральної та сакральної основи. Втім, доречно буде зазначити, що з-поміж дослідників точиться дискусія щодо ролі Єпархіальних Відомостей у цьому контексті (Надтока, Горпинченко, 2018: 90–92).

Єпархіальні відомості мали кілька ключових переваг, як то локальна довіра, адже читачами були селяни, парафіяльні священники, дрібне міщанство – ті групи, для яких світські газети залишалися менш доступними. І. Л. Мілясевич, однак, небезпідставно вважає, що варто розрізняти цільову аудиторію, де основною було саме духовенство, а інші освічені читачі, як то вчителі

чи лікарі, як додаткову (Мілясевич, 2015: 216). Водночас синодальний контроль гарантував ідеологічну єдність матеріалів. Поєднання ж моралі й політики посилювало емоційний ефект. Важливо відмітити і тісний зв'язок із практикою повсякденності, оскільки матеріали обговорювалися на парафіяльних зборах, читалися вголос, використовувалися як основа для проповідей.

У результаті образ царя, сформований у єпархіальних відомостях, закріплювався не лише через читання тексту, але й мав ширшу імплементацію через регулярне ритуальне повторення – у проповідях, святах, церковних урочистостях.

Висновки. Єпархіальні відомості були не просто інформаційним органом Церкви, а важливим ідеологічним інструментом самодержавства, що відповідав на ключові виклики початку ХХ ст., а саме такі як розклад традиційних механізмів контролю, криза довіри до бюрократії; зростання політичної активності та появу радикальних рухів, руйнування старих символів імперської лояльності. Водночас видання прагнуло сформувати цілісну картину світу, у якій цар залишався центром морального, політичного та сакрального порядку. Образ монарха був не просто політичною постаттю, а духовним орієнтиром, чия влада походить від Бога і не підлягає сумніву.

У цьому контексті єпархіальні видання забезпечували символічне відновлення легітимності влади, транслуючи наративи про вірність трону, моральність самодержавства та безпеку будь-якого відступу від встановленого порядку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авдєєва О. Міжконфесійні відносини у Північному Приазов'ї (кінець ХVІІІ – початок ХХ ст.): дис. ... канд. іст. наук. Запоріжжя. 2016. 268 с.
2. Венедиктов П. Попы: провокаторы, тюремщики, погромщики. Москва, 1930. 119 с.
3. Гончарова Н. «Екатеринославские епархиальные ведомости» як джерело вивчення історії доброчинності дворянства. *Сторінки історії*. 2017. Київ. Вип. 39. С. 26–33. DOI: <https://doi.org/10.20535/2307-5244.39.2015.96307>
4. Грекулів Є. Як православна церква служила самодержавству. Харків, Одеса. Пролетар. 1931. 210 с.
5. Денисенко В. Часопис «Киевские епархиальные ведомости» в історії національно-духовного життя України: дис. ... канд. іст. наук. Київ. 2004. 145 с.
6. Денисенко В. Часопис «Киевские Епархиальные ведомости» в історії національно-духовного життя України (1861–1918 рр.): Історичний огляд, редактори, систематичний покажчик видання. Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Київ. 2006. Вип. 13. 216 с.
7. Кізова А. «Киевские епархиальные ведомости» про алкоголь як неолюдненого учасника Першої світової війни. *Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис*. 2022. Вип. 26. С. 114–124. DOI: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2022.26.19>
8. Київські єпархіальні відомості. Неофіційна частина. 1901. № 1.
9. Київські єпархіальні відомості. Неофіційна частина. 1901. № 4.
10. Київські єпархіальні відомості. Неофіційна частина. 1903. № 6.
11. Київські єпархіальні відомості. Неофіційна частина. 1905. № 36.
12. Київські єпархіальні відомості. Неофіційна частина. 1905. № 23.
13. Київські єпархіальні відомості. Неофіційна частина. 1905. № 13.
14. Київські єпархіальні відомості. Неофіційна частина. 1905. № 1–2.
15. Київські єпархіальні відомості. Неофіційна частина. 1905. № 15.
16. Київські єпархіальні відомості. Неофіційна частина. 1905. № 8–9.

17. Київські єпархіальні відомості. Неофіційна частина. 1905. № 29.
18. Київські єпархіальні відомості. Неофіційна частина. 1905. № 52.
19. Марчук О. Специфіка духовно-просвітницьких центрів та церковних братств Волині XIX ст. в процесі духовно-морального виховання молодого покоління. *«Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Серія «Психологія і педагогіка»*. Острог. 2019. Вип. 21 (109). С. 104–109.
20. Мілясевич І. Журнал «Волинские епархиальные ведомости» (Кременецький період): невідомі сторінки історії. *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету*. 2015. Вип. 26. С. 215–217.
21. Надтока Г., Горпинченко І. Православна церква в Україні другої половини XIX ст. *Історіографія / за ред. Г. М. Надтоки*. Київ, 2018. 208 с.
22. Саранча В. «Полтавские епархиальные ведомости» як джерело з історії церковного життя Полтавщини в період Першої світової війни. *Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів*. Київ, 2010. 21. С. 223–239.
23. Стромиллюк Л. Публікації «Київських єпархіальних відомостей» під час Першої світової війни. *Міжнародна науково-практична конференція, приурочена 110-й річниці початку Першої світової війни*. 2024. Тернопіль. С. 298–301.
24. Чиркова О. Православна церква на Україні в кінці XVIII–XIX ст. на матеріалах "Киевских Епархиальных ведомостей", "Полтавских Епархиальных ведомостей", "Черниговских Епархиальных ведомостей": автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України». Київ. 1998. 18 с.
25. Чучалін О. «Киевские епархиальные ведомости» як джерело дослідження історії православних монастирів синодального періоду. *Старожитності. Лукомор'я*. 2023. Вип. 1 (16). С. 31–39. DOI: <https://doi.org/10.33782/2708-4116.2023.1.190>

REFERENCES

1. Avdieieva O. (2016) Mizhkonfesiini vidnosyny u Pivnichnomu Pryazovi (kinets XVIII – pochatok XX st.) [Interfaith relations in the Northern Azov region (late XVIII – early XX centuries)]: dys. ... kand. ist. nauk. Zaporizhzhia. 268 p. [in Ukrainian].
2. Venediktov P. (1930) Popu: provokatory,, tiuremshchyky, pohromshchyky [Priests: provocateurs, jailers, pogrom-mongers]. Moscow. 119 p. [in Russian].
3. Goncharova N. (2017) «Ekaterinoslavskie eparkhialnye vedomosti» yak dzherelo vyvchennia istorii dobrochynnosti dvorianstva. Storinky istorii. [«Ekaterinoslav Diocesan Gazette» as a source for studying the history of nobility's charity]. Storinky istorii, Kyiv, 39. 26–33. [in Ukrainian]. DOI: <https://doi.org/10.20535/2307-5244.39.2015.96307>
4. Hrekulov Ye. (1931) Yak pravoslavna tserkva sluzhyla samodержавstvu [How the Orthodox Church served the autocracy]. Proletar, Kharkiv, Odesa. 210 p. [in Russian].
5. Denysenko V. (2004) Chasopys «Kyevskye eparkhialnye vedomosti» v istorii natsionalno-dukhovnoho zhyttia Ukrainy [The journal "Kyiv Diocesan Gazette" in the history of national and spiritual life of Ukraine]: dys. ... kand. ist. nauk. Kyiv. 145 p. [in Ukrainian].
6. Denysenko V. (2006) Chasopys «Kyevskye eparkhialnye vedomosti» v istorii natsionalno-dukhovnoho zhyttia Ukrainy (1861–1918 rr.): Istorychnyi ohliad, redaktory, systematychnyi pokazhchyk vydannia [The journal "Kyiv Diocesan Gazette" in the history of national and spiritual life of Ukraine (1861–1918): Historical review, editors, systematic index of the publication]. Istorychnyi ohliad, redaktory, systematychnyi pokazhchyk vydannia. Spetsialni istorychni dystsypliny: pytannia teorii ta metodyky, Kyiv, 13. 216 p. [in Ukrainian].
7. Kizlova A. (2022) «Kyevskye eparkhialnye vedomosti» pro alkohol yak neoliudnenoho uchasyka Pershoi svitovoi viiny. Litopys Volyni. Vseukrainskyi naukovyi chasopys. [«Kyiv Diocesan Gazette» about alcohol as a non-human participant in the First World War]. Litopys Volyni. Vseukrainskyi naukovyi chasopys, 26. 114–124. DOI: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2022.26.19> [in Ukrainian].
8. Kyivski yeparkhialni vidomosti. Neofitsiina chastyna (1901) [Kyiv Diocesan Gazette. Unofficial Part]. No. 1 [in Russian].
9. Kyivski yeparkhialni vidomosti. Neofitsiina chastyna (1901). [Kyiv Diocesan Gazette. Unofficial Part]. No. 4 [in Russian].
10. Kyivski yeparkhialni vidomosti. Neofitsiina chastyna (1903). [Kyiv Diocesan Gazette. Unofficial Part]. No. 6 [in Russian].
11. Kyivski yeparkhialni vidomosti. Neofitsiina chastyna (1905). [Kyiv Diocesan Gazette. Unofficial Part]. No. 36 [in Russian].
12. Kyivski yeparkhialni vidomosti. Neofitsiina chastyna (1905). [Kyiv Diocesan Gazette. Unofficial Part]. No. 23 [in Russian].
13. Kyivski yeparkhialni vidomosti. Neofitsiina chastyna (1905). [Kyiv Diocesan Gazette. Unofficial Part]. No. 13 [in Russian].
14. Kyivski yeparkhialni vidomosti. Neofitsiina chastyna (1905). [Kyiv Diocesan Gazette. Unofficial Part]. No. 1–2 [in Russian].
15. Kyivski yeparkhialni vidomosti. Neofitsiina chastyna (1905). [Kyiv Diocesan Gazette. Unofficial Part]. No. 15 [in Russian].
16. Kyivski yeparkhialni vidomosti. Neofitsiina chastyna (1905). [Kyiv Diocesan Gazette. Unofficial Part]. No. 8–9 [in Russian].
17. Kyivski yeparkhialni vidomosti. Neofitsiina chastyna (1905). [Kyiv Diocesan Gazette. Unofficial Part]. No. 29 [in Russian].
18. Kyivski yeparkhialni vidomosti. Neofitsiina chastyna (1905). [Kyiv Diocesan Gazette. Unofficial Part]. No. 52 [in Russian].
19. Marchuk O. (2019) Spetsyfika dukhovno-prosvitnytskykh tsentriv ta tserkovnykh bratstv Volyni XX st. v protsesi dukhovno-moralnoho vykhovannia molodoho pokolinnia. [Specificity of spiritual and educational centers and church brotherhoods of Volyn in the XIX century in the process of spiritual and moral education of the young generation]. Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademii»: Serii «Psykhologhiia i pedahohika». Ostroh, 21 (109). 104–109. [in Ukrainian].
20. Miliasevych I. (2015) Zhurnal «Volynskye eparkhialnye vedomosti» (Kremenetskyi period): nevidomi storinky istorii [The journal «Volyn Diocesan Gazette» (Kremenets period): unknown pages of history]. Aktualni problemy vitchyznianoï ta vsesvitnoi istorii. Naukovi zapysky Rivnenskoho derzhavnoho humanitarnoho universytetu, Rivne, 26. 215–217. [in Ukrainian].

21. Nadтока Н., Горпynchenko І. (2018) *Pravoslavna tserkva v Ukraini druhoi polovyny XX st. Istoriohrafia / za red. H. M. Nadtoky.* [The Orthodox Church in Ukraine in the second half of the 19th century. Historiography]. Kyiv. 208 p. [in Ukrainian].

22. Sarancha V. (2010) «Poltavskye eparkhialnye vedomosti» yak dzherelo z istorii tserkovnoho zhyttia Poltavshchyny v period Pershoi svitovoi viiny [«Poltava Diocesan Gazette» as a source for the history of church life in Poltava region during the First World War]. *Naukovi zapysky. Zbirnyk prats molodykh vchenykh ta aspirantiv*, Kyiv, 21. 223–239. [in Ukrainian].

23. Stromylyuk L. (2024) Publikatsii «Kyivskykh yeparkhialnykh vidomostei» pid chas Pershoi svitovoi viiny [Publications of the «Kyiv Diocesan Gazette» during the First World War]. *Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia, pryurochena 110-y richnytsi pochatku Pershoi svitovoi viiny*, Ternopil, 298–301. [in Ukrainian].

24. Chirkova O. (1998) *Pravoslavna tserkva na Ukraini v kintsi XVIII–XIX st. na materialakh «Kyivskykh yeparkhialnykh vidomostei», «Poltavskykh eparkhialnykh vidomostei», «Chernyovskyykh Eparkhialnykh vidomostei».* [The Orthodox Church in Ukraine in the late XVIII–XIX centuries based on the materials of «Kyiv Diocesan Gazette», «Poltava Diocesan Gazette», «Chernihiv Diocesan Gazette»]: avtoref. dys. ... kand. ist. nauk, Kyiv. 18 p. [in Ukrainian].

25. Chuchalin O. (2023) «Kyeviskye eparkhialnye vedomosti» yak dzherelo doslidzhennia istorii pravoslavnykh monastyriv synodalnoho periodu. [«Kyiv Diocesan Gazette» as a source for studying the history of Orthodox monasteries of the Synodal period]. *Starozhytnosti Lukomoria*, 1 (16). 31–39. DOI: <https://doi.org/10.33782/2708-4116.2023.1.190> [in Ukrainian].

Дата першого надходження рукопису до видання: 14.11.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 10.12.2025

Дата публікації: 30.12.2025